

A nemzetközi kapcsolattörténeti kutatások rámutattak arra a tényre, hogy egy korszak szellemi életére ható különböző irányzatok először többnyire az újságok és folyóiratok lapjain bukkannak fel, és ezek közvetítésével jutnak el a szélesebb olvasóközönséghez az adott országban, és így terjednek el külföldön is. Miként Európa más részein, úgy hazánkban is az időszaki sajtó közvetítette a leggyorsabban a különböző tudományterületeken, így a pedagógia területén is a megjelenő új külföldi nézeteket.

A kölcsönös tanítás módszere, közismertebb nevén Bell–Lancaster-, vagy monitormódszer Andrew Bell¹ és Joseph Lancaster² angol pedagógiai szakemberek nevéhez fűződik. A tömeges népoktatást lehetővé tevő, gyorsan sikeressé vált eljárás szinte az egész világon elterjedt a 19. század első felében. Angliában az 1860-as évekig a gyermekek 60 százaléka az ő módszerükkel sajátította el az alapismerteket, de Franciaországban, Svédországban, Norvégiában, Dániában, Németalföld, Svájc, Olaszország, Görögország, Spanyolország, Portugália, Észak- és Dél-Amerika iskoláiban, valamint Afrika, Ázsia, Ausztrália egyes körzeteiben, főként az angol gyarmatbirodalom területén közismert és elterjedt volt a módszer.

Neveléstörténeti szakirodalmunk mindeddig nem foglalkozott behatóan a módszer hazai megjelenésével és alkalmazásával, és nem tárta fel a korabeli magyar

¹ Bell, Andrew (1753–1832): Skóciában született, matematikai és filozófiai tanulmányokat folytatott a St. Andrews Egyetemen, majd Amerikában, Virginiában magánnevelőként működött. Miután 1781-ben visszatért szülőföldjére, az anglikán egyház papja lett. Leithben működött lelkész-ként, majd Indiába került, ahol a Kelet Indiai Társaság által fenntartott fiúárvaház vezetője lett. Mivel a zsúfolt és rossz körülmények között működő árvaház iskolájában nem lehetett eredményesen tanítani, Bell kidolgozott egy új módszert, mely szerint a vezető tanító segédeket, ún. monitorokat képez ki az értelmesebb tanulók közül arra, hogy a többieket tanítsák. A rendszer, melyet később „monitormódszer”-nek neveztek el, lehetővé tette, hogy nagyobb tömegek sajátítsák el az alapismereteket. mintha csak egy felnőtt tanár tanított volna. 1796-ban Bell visszatért Angliába, és a következő évben kiadta főművét „*An Experiment in Education*” címmel, melyben ismertette módszerét. 1798-ban megalapította első angliai iskoláját Aldgate városában. A módszer, mely kezdetben sok vitát kavart, az évek során egyre népszerűbb lett, és 1832-ben, Bell halálának évében már 12000 monitorrendszerű iskola működött Angliában.

² Lancaster, Joseph (1778–1832) 1801-ben, Londonban alapította meg a „monitormódszer” szerint működő elemi iskoláját. Elméleti kérdésekben, főként a vallásoktatást illetően, nem mindenben értett egyet Bell-lel. Míg Bell iskoláiban rendszeres vallásoktatás folyt az angol államegyház szellemében, addig Lancaster, mint kvéker, az általános keresztény elvek ismertetésére szorítkozott.

sajtóban megjelent első Bell–Lancaster-értékeléseket, pedig ezek elemzése sok értékes adattal járulhat hozzá a módszer hazai fogadtatásának elemzéséhez.

Az első magyarországi ismertetés az új eljárásról Kassán jelent meg 1819-ben, *Der wechselseitige Unterricht nach der Bell-Lancasterischen Methode* címmel, Karacsay Fedor³ gróf munkájaként. A szerző előszavában sürgeti a módszer hazánkban való bevezetését, főként abból a célból, hogy a parasztyermekek az eddigieknél nagyobb számban juthassanak az alapismeretek birtokába.

Ugyanebben az évben, a *Tudományos Gyűjtemény*ben egy katolikus pap, Kis Pál⁴ cikket írt „Új tanításmód Bell és Lancaster szerint” címmel. A cikk fő gondolata az, hogy mivel a népoktatás ügye hazánkban is igen elhanyagolt állapotban van, hasznos lenne az angolok által sikeresen alkalmazott módszert hazánkban is bevezetni. „Ha kedves Nemzetünk csinosodását hathatósan akarjuk, a köznépek általános oktatására minden tehetséggel ügyelünk; ezen oktatásnak pedig, hogy ama nagy célznak megfelelően, kevés költséggel, rövid idő alatt, még is sarkalatosan szükség megessni; miképpen erre Bell és Lancaster utat mutatának.”⁵

Ezt követően röviden, Karacsay nyomán, ismerteti a módszer kialakulásának és elterjedésének történetét, elemzi a gyakorlatban is bevált eljárást, bemutatva annak pozitív vonásait. Kiemeli, hogy a módszer segítségével, kevés képzett tanító irányításával tömegesen lehet a nép gyermekeit az alapismeretek birtokába juttatni.

Egy évvel később, ugyancsak a *Tudományos Gyűjtemény* közölte egy Y jegyű szerző (a korábbi szerkesztő, Fejér György) tanulmányát, a Bell–Lancaster-módszerről, „A tanítványok által való tanításról” címmel. Fejér Györgyöt, úgy látszik, foglalkoztatta a Bell–Lancaster-módszer, és annyira hasznosnak tartotta volna magyarországi bevezetését, hogy egy hosszú tanulmányban vállalkozott a részletes ismertetésére. A 32 oldalas írás első soraiban Fejér utal saját korábbi felhívására, mellyel lezárta a Pestalozzi vitát. „...tudósaink a Tudományos Gyűjtemény 1817. V. kötetében nyilván megkérettettek, hogy annak esmértetésére, s vizsgáltatására is fordítsák dologhoz értő elméjeket. Ennek a hátramaradásnak helyre hozása végett bátorkodom és a Tanítványoknak jelesebb tanuló társaik által való tanítás eredetét, történetit, módját, minéműségét szemmel látó tanúknak bizonyosságai szerént, mennyire egy értekezésnek szoros határi engedik, előterjeszteni.”⁶

³ Karacsay Fedor (1787–1859) tábornok. A bécsújhelyi katonai akadémia elvégzése után, 1805-től különböző helyeken szolgált, többek között Olasz- és Franciaországban, később Perzsiában, ahol katonai akadémiát vezetett. Német nyelven publikált főként hadtudományi tanulmányokat, cikkeket.

⁴ Kis Pál (1793–1847) apát-kanonok, a Magyar Tudós Társaság tiszteletbeli tagja. Tanulmányait Sopronban és Győrben végezte. Pappá szentelése után nevelőként dolgozott az Eszterházyaknál, majd a bécsi egyetem könyvtáránál segédtsízt, és a Theresianumban a magyar nyelv- és irodalom tanára lett. Ferenc Károly főherceg fiait is ő tanította a magyar nyelvre.

⁵ Kis Pál, „Új tanításmód Bell és Lancaster szerint”, *Tudományos Gyűjtemény* (1819): IX. 35.

⁶ Y, „A tanítványok által való tanításról”, *Tudományos Gyűjtemény* (1820): X. 3.

A tanulmány ismerteti Andrew Bell rövid életrajzát, aki misszionáriusként Indiába került, ahol Madras mellett egy kis településen a helybeli gyermekeket betűvetésre tanítva fejlesztette ki módszerét. A módszer lényege az, hogy a tanító a gyorsabban haladó, tehetségesebb tanítványai segítségével oktatja a többieket, mintegy megsokszorozva önmagát. Fejér elismerően említi Bell alapművét, az „An Experiment in Education, made at the Male Asylum of Madras, suggesting a System by which a School on family mais teach itself” című munkát. A tanulmány további részeiben olvashatunk Joseph Lancaster törekvéseiről, aki az általa vezetett külvárosi elemi iskolában előbb 500, később már 1000 szegény gyermeket tanított a Belléhez hasonló módszer szerint. Fejér György Lancaster művéről (*Improvements of Education*. London, 1803.) is elismeréssel szól. Megemlíti, hogy a hasznos munka 1803 és 1806 között hat kiadásban jelent meg, és németre is lefordították, „Ein einziger Schulmeister unter tausend Kindern” címmel. A tanulmány a továbbiakban részletesen szól a Bell és Lancaster módszer néven ismert tanítási metódusról, a monitorok kiválasztásáról és speciális képzéséről kezdve, az osztálytermek berendezésén át, a tanítási és nevelési módszerek, a jutalmazási és büntetési eljárások ismertetésén keresztül egy tanítási nap történéseinek teljes leírásáig.

A következő évben, egy másik cikkben Fejér György ismét hangsúlyozta a Bell-Lancaster módszer előnyeit.⁷

1826-ban megjelent egy hosszabb ismertetés a módszerről Kiss Károly⁸ tollából, a *Tudományos Gyűjteményben*.⁹ A cikk ismerteti a Bell-Lancaster-módszert, majd részletes leírást ad az írástudatlan katonák számára a galíciai Lembergben (ma Lwów, Lengyelország) 1818-ban létrehozott Lancaster iskoláról. Az alapító, gróf Fresnel cseh, lengyel és magyar katonák számára hozta létre az iskolát, ahol német nyelven elemi ismereteket oktattak a Bell-Lancaster-módszer szerint. A szerző saját tapasztalatai alapján írja le, amit az iskolában látott. A különböző anyanyelvű katonák a módszer segítségével a betűk olvasását és írását, a szótagolást könnyen elsajátították, de amikor a szavak, mondatok olvasásra került a sor, a módszer már nem működött, hiszen hogyan is taníthatna a német anyanyelvű monitor, német

⁷ Y, „A Nemzeti Iskolák helyes elrendeltetéséről”, *Tudományos Gyűjtemény* (1821): III. 81–94.

⁸ Kiss Károly (1793–1866) honvéd alezredes, az MTA és a Kisfaludy-társaság tagja. Budán és Szegeden tanult, 1808-ban hadapród lett a Máriaissy nevet viselő 37. számú magyar gyalogezrednél. Galíciában, Olaszországban, Franciaországban harcolt. Lembergben ismerkedett meg Szontagh Gusztávval, és az ő révén a magyar irodalommal. 1824-ben Budán jó barátságba került a Kisfaludyakkal, Virág Benedekkel, Döbrenteivel, Thaiszszal, Toldy Ferencsel, Fáy Andrással, Vörösmartyval. Később Nagyváradon a katonanevelő intézetben igazgatóként működött. 1837-ben nyugalomba vonult, és Pesten az irodalomnak élt. 1848-ban ezredessé és a katonai nevelőintézetek felügyelőjévé nevezték ki. Világos után tíz évi várfogságra ítélték. 1850-ben kegyelmet kapott, de katonai rangját és nyugdíját elvesztette. Számos szépirodalmi művet és tudományos írást publikált a korabeli lapokban. Hadi műszótárt és több hadtudományi művet adott ki.

⁹ Kiss Károly, „Lancaster intézetű tanítás Lembergben”, *Tudományos Gyűjtemény* (1826): VII. 41–52.

olvasótáblák segítségével olyan tanítványokat, akiknek más az anyanyelve? Ezért Szontágh Gusztáv hadnagy egy társával, a 37. gyalogezred 120 katonája számára külön iskolát hozott létre, ahol az elemi ismereteket (az olvasást, írást, számolást) és a német nyelv elemeit magyarul tanították. Az iskola azonban a különböző nehézségek miatt hamarosan megszűnt. A cikk végén a szerző hangsúlyozza, hogy Lancaster módszere csakis anyanyelven történő oktatás esetén lehet eredményes. Megjegyzi, hogy „Óhajtjuk, hogy Földes Uraságaink jószágaikban illy kevés költséggel a köz hasznot előmozdító, a pór nép gyermekeinek elegendő kimívelését osztogató Lankaszter oskolákat állítanának fel. A Földes Uraságok emberszeretetekre tekint a köznép, tőlök várja boldogulását, méltán is, mert ő nekik áldozza mindenét.”¹⁰

A cikkek alapján Magyarországon is sokan szerezhettek tudomást e nagyhatású módszer lényegéről.

A módszer ismertetése több pedagógiai kézikönyvünkben is helyet kapott a későbbiekben. Kis Pál, aki 1819-ben a *Tudományos Gyűjtemény* hasábjain már ismertetést közölt a Bell–Lancaster-módszerről, 1830-ban Budán megjelent „Tanítás módja. A városi és falusi oskolamesterek számára”¹¹ című könyvében, amely egyébként az oktató-nevelő munka szempontjából az angol mintához képest igényesebb iskola képét idézi, a korábban oly lelkesen propagált módszerről mindössze egyetlen lábjegyzet erejéig emlékezik meg. „Bell és Lancaster tanításmódja szerint finom por terítetik a különösen készült iskolai padra, és egy fácskával ezen porba próbállyák a gyermekek a betűket”¹² – mintegy feltételezve, hogy olvasói pontosan tudják, megjegyzése mire vonatkozik.

Jól példázza a Bell–Lancaster-módszer magyarországi hatását az a pedagógiai szakkönyv is, amely Lesnyánszky András nagyváradi paptanár munkájaként jelent meg 1832-ben.¹³ Tanítójelölteknek szánt tankönyvében így ismerteti Lesnyánszky a Bell–Lancaster-módszer előnyeit: „Gondollyunk egy tágas szobát, mellyben 100–500, sőt több gyermek is elférnek, a szükséges padok úgy alkalmaztatnak benne, hogy a fal és a padok között elegendő térség maradjon a végre, hogy félkörben állva a falon függő tábláról betűzhessenek, vagy olvashassanak a kicsinyek. Egy Tanító (inkább csak főkörmányzó) kevésbé felemelkedett helyről végig tekinti az oskolát, és, hogy minden a bevett rend szerint folyjon, szemesen vigyáz. Lehet 20 esztendő s ifjú. [...] A legjelesebb gyermek, ki a tanító és kised sereg között foglal helyet, Igazgatóvá tétetik, ez a tanítótól vett parancsolatot az olvasás, írás vagy számolás üdéről ... fennszóval jelenti, a lezke előtt, és utána mondandó imádságra csengővel ád jelt. Továbbá mindenik rendből

¹⁰ Ibid 52.

¹¹ Kis Pál, *Tanítás módja. A városi és falusi iskolamesterek számára* (Buda: Egyetemi Nyomda, 1830)

¹² Ibid. 153.

¹³ Lesnyánszky András, *Didaktika és methodika, avagy a tanításnak közönséges tudománya és a tanítás módjának tudománya* (Nagyvárad: Tichy János, 1832)

a legjobb eszű s legnagyobb szorgalmú gyermek tanítónak neveztetik ki [...], ez hallván az igazgató gyermeknek kommandóját (parancsát) hírül adgya azt tanítványtársainak, leczkét ad fel, mellyre mind addig oktattya őket, míg a rendben magához hasonló kisdied tanítót nem formált, azután fellyebb osztályba megy által, hol ismét tanítvány lessz.”¹⁴

Hogy Erdélyben is ismerték,¹⁵ és a gyakorlatban is bevezették a módszert, arról levéltári forrásokból¹⁶ a *Nemzeti Társalkodó*ban, Képiró Imre, Kemény László báró fiainak nevelője tollából 1830-ban megjelent ismertetésből,¹⁷ és az *Erdélyi Prédikátori Tár*¹⁸ 1833. évi első számából értesülhetünk.¹⁹

A tanulmány szerzője Salamon József,²⁰ aki a kolozsvári református nőegylet által 1832-ben, a Magyar utcában alapított népiskolában folyó oktatást a Bell-

¹⁴ Ibid 64–65.

¹⁵ Erdélyben először Stephan Ludwig Roth (1796–1849), a szász művelődés- és iskolaügy kiváló képviselője, Pestalozzi tanítványa és munkatársa tett említést Bell és Lancaster tanítási rendszeréről szüleinek és barátainak, mestere yverdoni intézetéből 1819–1820 között írt néhány levelében. E levelek egyikéből tudjuk meg, hogy a *Der Sprachunterricht* című tankönyvét az angliai Lancaster-típusú iskolákban be akarták vezetni. A jelek szerint azonban e rendszernek nem volt számottevő hatása az ifjú Rothra. Nincsenek adataink arra vonatkozóan, hogy hazatérve ezt, vagy ennek bizonyos elemeit gyakorlati pedagógiai tevékenységében felhasználta vagy népszerűsítette volna. Vö. Náhlik Zoltán, „Lancaster iskolák hazánkban”, *Korunk* (1968): 1536–1541.

¹⁶ Levéltári adatok tanúsága szerint a kölcsönös tanításmód bevezetése iránt elsősorban az erdélyi református egyház mutatott érdeklődést, már 1825-től kezdődően. Az „Elintézése a kolosvari főiskolabeli nyolc alsóbb classisokban a tanítás és tanulás tárgyának és ezek esmértetési módjának” című kéziratban a következő szöveggel találkozunk: „...ezen elementaris classisban mi módon lehetne a tanításban a Bell-Lancaster methodusát alkalmaztatni: ezaránt az utasítást meg fogja tenni a philologiae professor...” A Kolozsvári Ref. Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltára. Főconsistoriumi Levéltár. 361–845. sz. Az első olyan levéltári adat, amely már egy, a kölcsönös tanításmód alapján működő iskola létezését meggyőzően igazolja, az 1829-ben, Szász Károly által kidolgozott, „Az Erdélyi Nagyfejedelemségbeli Evangelica Reformata Felsőbb és Alsóbb Oskolákban fennálló Tanítás Rendének és Módjának Rajzolattya” című kéziratban lelhető fel. Ez azt jelzi, hogy a zilahi gimnáziumban az írás-olvasás tanítása a Lancaster által kidolgozott rendszer szerint folyik. (A Kolozsvári Ref. Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltára. Főconsistoriumi Levéltár. 371–829. sz.)

¹⁷ Képiró Imre, „Lancaster tanítási módja”, *Nemzeti Társalkodó* (1830): 13. szám. 12.

¹⁸ Az *Erdélyi Prédikátori Tárnak* 1833–1839 között összesen 9 füzete jelent meg, Salamon József szerkesztésében.

¹⁹ Salamon József, „A kölcsönös tanítás módjának rövid rajza oskoláink állásához alkalmazva”, *Erdélyi Prédikátori Tár* (1833): 147–167.

²⁰ Salamon József (1790–1871) tanulmányait a zilahi és a nagyenyedi református kollégiumban, majd 1814-ben a göttingai egyetemen végezte. Hazatérése után, 1815-ben a zilahi kollégium tanára lett. 1830-tól a kolozsvári református kollégium teológia professzoraként, és a város iskoláinak felügyelőjeként működött. 1856-ban megbízták az összes erdélyi protestáns iskola felügyeletével. 1871-ben halt meg Zilahon. Műveinek többsége teológiai tárgyú. Salamon feltehetően már külföldi egyetemi tanulmányainak idején, Göttingában ismerkedhetett meg Ludwig Natorp, *A. Bell und J. Lancaster* (1817) c. munkájával. A zilahi gimnáziumnak adományozott magánkönyvtára jegyzékében pedig a *Bell-Lancasterische Unterricht-Methode* című, Bécsben, 1819-ben kiadott mű is szerepel.

Lancaster módszer szerint szervezte meg. Salamon az *Erdélyi Prédikátori Tárban* megjelentetett tanulmányában, mely „A költsönös tanítás módjának rövid rajza oskoláink állásához alkalmaztatva” címet viseli, részletesen ismerteti a módszert, sőt kitér azokra a változtatásokra is, melyeket az eredeti módszer erdélyi adaptációja megkövetel. A szerző a bevezetésben kiemeli, hogy hivatali, de emberi kötelessége is, hogy a köznép célirányos, és az idők szellemének megfelelő nevelését előmozdítsa. Hangsúlyozza, hogy Erdélyben számos olyan iskola van, melybe sokkal több gyermek jár, mint az ésszerű volna. Éppen ezért van szükség a Bell–Lancaster-módszerre, mely lehetővé teszi, hogy a nagyszámú gyermek is elsajátítsa az olvasás és írás tudományát. Részletesen leírja, milyen legyen az „oskolaház” vagyis a tanterem, melyben a falusi gyerekek tanulnak. Szól a terem ideális méretéről, berendezéséről, arról az asztalról, mely mellett a betűtanuló gyermekek ülnek. „Ez az asztal a betűtanulók számára áll, vékony párkánnyal körülfogva, és minden gyermek előtt hasonló párkánnyal keresztül szaggatva, arra szolgál, hogy az ilyen módon formált tálcáskák megtöltetvén száraz szitált fővénnyel, abba tanulják a gyermekek írni ujjokkal, vagy plajbász formára faragott fácskával elébb a nyomtatott, azután az írásbeli nagy és apró betűket.”²¹

A padok nagyságát a különböző életkorú és magasságú tanulók szükségleteihez kell szabni a szerző szerint. Világos leírást olvashatunk az osztályterem többi berendezési tárgyáról: „Szükségesek a számvetés bővebb gyakorlására, s az énektanulásra egy-két fekete táblák is. Az oskola mobiliái közé tartozna egy falióra, minthogy az idő szoros felosztását megtartani szükséges, egy kézi csegettű, továbbá egy téka, melynek több polcai legyenek az elé nem járó táblácskák számára, s egy záros nagy asztalfia rekeszekre osztva a tanító előtt, melyben kréta, papiros, plajbász, jegyzőkönyv stb. tartatnak.”²²

Hogyan kell csoportokba sorolni a gyerekeket? Salamon nézete szerint az első osztályba tartoznak a betűket tanulók, akik előbb a nagybetűket, később az „apró” betűket tanulják. A második osztály a silabizálóké; akik előbb az első szakaszban két betűből, a másodikban három s négy betűkből álló szavakat tanulják meg előbb betűzni, azután olvasva is kimondani. A harmadik osztályba tartoznak az „olvasó gyerekek” akik közül az első csoport több szótagokból álló szavakat szótagolva tud olvasni; második csoportba tartoznak „a folyvást olvasók”, a harmadikba a „gyakorlott olvasók”, akik közül választja ki a tanító a segítőt, az ún. monitorokat vagy felvigyázókat. „A kölcsönös tanítás módjában a nagyobb, vagy felsőbb osztálybeli gyermekek tanítják a kisebbeket, s azok nevezetnek oktatóknak (monitor)” – írja a szerző.

²¹ Salamon József, „A kölcsönös tanítás módjának rövid rajza oskoláink állásához alkalmazva”, *Erdélyi Prédikátori Tár* (1833): 149.

²² *Ibid* 152.

Érdemes idézni az oktatás rendjéről szóló részt, melyből tájékozódhatunk arról, hogy valójában milyen módon folyt a tanítás ezekben az iskolákban: „Kezdődik a tanítás télben 8 – nyárban 7 óraker, éneklésen és könyörgésen, melyet a közoktató mond előttök. Ekkor a tanító számba veszi, kik nincsenek jelen a különoktatók közül, s helyettök másokat nevez ki. Jelt ad a csengettyűvel, s ezt mondja: oktatók a táblákhoz! Ezek kimennek, s ki-ki a maga tábláját levéven a fogasról, az alsóbb szegre akasztja, s ekkor vesszőjével kopogtatván, az ő tanítványi egyszerre körültre teremnek, félkarikába. Most az olvasás táblái előtt állanak, s ez szinte tart fél óráig. A tanítás pedig így megyen: grádus szerént állván a gyermekek, kik legfeljebb nyolcan, kilencen lehetnek egy tábla előtt, rámutat az októató vesszőjével az elsőre, s ez azt teszi, hogy néki kell nagyon mondani a mutatandó betűket, vagy sillabákat, a többek pedig lassabban utána mondják; de ha nem találja, aki az utána való közűl megmondja, mindjárt elibe áll s ezáltal tartódik fel a figyelem, ébresztődik az igyekezet. Úgy kell pedig az idővel gazdaskodni, hogy mindenik gyermek lehessen a kiszabott leckébe előlmondó.”²³

Hasonló részletességgel ír Salamon minden csoport munkájáról, a tanulók, a monitorok és a tanító feladatairól. Igen érdekes a jutalmazásról és büntetésről szóló rész is, melyből megtudhatjuk, hogy csak a tanító jutalmazhat és büntethet, a monitoroknak erre nincs engedélyük. A szerző szerint a becsületérzést és az egészséges versengés vágyát kell felkelteni a gyerekekben, ez a legcélravezetőbb. A verést kerülni kell, és csak végső esetben, erkölcsi vétség esetén szabad alkalmazni.

Salamon pontos kimutatást ad arról, milyen költségbe kerül egy ilyen iskola felállítása Erdély városaiban és falvaiban. Arra a következtetésre jut, hogy ez a módszer jóval olcsóbb, mint a hagyományos oktatás, nem beszélve arról, hogy mennyivel hatékonyabb: „A régi mód szerént három esztendő alatt sem tanult meg némely gyermek jól olvasni – minő idővesztés! Itt pedig esztendő alatt csalahatatlanul megtanulhat. – Mely nagy nyereség lenne pedig, ha a föld népének nagyobb része jól olvasni, s ezzel együtt írni, és számot vetni esztendei feljártatással gyermekeit megtaníttathatná!”²⁴

A módszer alkalmazása esetén kevesebb tanító kevesebb energiával, jóval több gyermeket tud megtanítani írni-olvasni, ugyanakkor a drága ábécéskönyvekre nincs szükség. A tanulmány utolsó részében két rajzot közöl a szerző a Bell–Lancaster-módszer szerint berendezett osztályteremről, és világos magyarázatot is fűz hozzá.

A tanulmány sikert aratott, élénk visszhangot váltott ki, sokan elolvasták. A módszer szélesebb körű elterjesztése érdekében a Református Egyházi Főtanács 1833. augusztus 30-i ülésén határozatot hozott Salamon tanulmányának külön

²³ Ibid 159.

²⁴ Ibid 161.

könyvecskében történő kinyomtatásáról. Barra Gábor, a Kolozsvári Református Kollégium nyomdájának tipográfusa által 1833. október 6-án beadott Számítás szerint a könyvecske a határozatot követő 37. napon a nyomdát 3000-es példányszámban elhagyta.²⁵

Hogy a módszert hasznosnak tartották a szakemberek, az is bizonyítja, hogy Brassai Sámuel *Vasárnapi Újságja* többször is foglalkozott a témával,²⁶ népszerűsítette az eljárást, és segítette annak elterjesztését.

A Lancaster-típusú iskolák szervezése nem maradt meg a református egyház keretei között, a rendszert egyes római katolikus iskolák is meghonosították. A *Vasárnapi Újság* arról számol be, hogy az udvarhelymelléki Atyha község katolikus papja, Miklós Sándor saját költségén szerezte be Kolozsváron a fali Lancaster-táblákat és egyéb felszereléseket „...és a 125 népességű intézet tanítását szív-örömmel vezeti”.²⁷

A korabeli erdélyi román sajtó tanúsága szerint nem egy román iskola, ezek közül is elsősorban a görögkatolikus iskolák, főleg a Szatmár- és Máramaros-vidékiek vezették be a rendszert. A *Gazeta de Transilvania*²⁸ érdekes folytatásos cikket közöl a vidék román iskoláinak helyzetéről, és megállapítja, hogy az utóbbi években ezek száma örvendetesen emelkedett. A cikk írója jelzi, hogy Degenfeld Ottó gróf Erdőszádán és Tományban egy-egy kétszáz férőhelyes iskolaépület emeltetett, és 120 „...Lancaster-módszer szerint kidolgozott új fali olvasótáblát” hozatott számukra.

A harmincas évek megújuló népoktatási vitái során ismét előtérbe került a Bell–Lancaster-módszer, mint amely hatékonyan alkalmazható a tömegoktatásban. 1837-ben jelent meg Briedl (Beély) Fidél bencés szerzetes tanulmánya,²⁹ melyben az angol módszer előnyeiről is szól. A hazai népoktatás problémáival foglalkozó hosszú írásában a szerző felveti a kérdést, hogy egyetlen tanító, még segédtanító közreműködésével sem lehet képes megfelelőképpen oktatni a nagy tömegű tanulóereget, viszont több tanító felfogadására a falvak nagy része anyagilag képtelen. A megoldás a Nyugat-Európában elterjedt Bell–Lancaster módszer lehet, melynek irodalmát a szerző jól ismerte. Ezt kellene a hazai népiskolákban elterjeszteni.

A Bell–Lancaster-módszer eredményességét a szerző szerint számos ország igazolta, köztük Anglia („hol maiglan divatozik majd minden faluban s iskolában”), Franciaország („hol magában Párizsban mintegy 15–16 esztendő előtt

²⁵ A Kolozsvári Ref. Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltára. Főconsistórium Levéltár. 356. 833. sz.

²⁶ *Vasárnapi Újság* (1836): február 7. 4.

²⁷ *Vasárnapi Újság* (1848): szeptember 12. 7.

²⁸ *Gazeta de Transilvania* 1843. 24–25. szám. Idézi Náhlik Zoltán, *A kölcsönös tanítás módja népoktatásunk történetében* (Budapest: OPKM, 1986), 17.

²⁹ Briedl Fidél, „Népnevelés,” *Tudománytár* (1837): 2. szám. 163–202.

már 400 iskola vala a bell–lancaszteri tanításmód szerint alakítva”), Svájc, Spanyolország, Olaszország, Németország – olvasható a felsorolás. De Beély szerint hazánkban is ismerik és alkalmazzák a módszert, „...és mit örömmel említék, édes hazánkban is már néhány kisedukorvédő intézetekben is létezik, és méltán pártoltatik e tanítás-mód... minthogy leghamarabb, könnyeden és mintegy játszva terjeszti a hasznos és szükséges esméreteket”.³⁰

Briedl (Beély) Fidél alaposan ismerte a módszert, s ennek alapján kívánta e módszert „behozatni” elsősorban olyan népiskolákba, ahol a növendékek száma 150 -200. A módszer lényege - ismertetése szerint - a következő: „Magok a tanítványok közül választatnak némelylek másodtanítóknak, kik a tudományokban s erkölcsiségben a többinél jelesti előmenetelt tesznek, s akiknek kötelességökben áll a mester felügyelése alatt a többit tanítani.”³¹ Ők a monitorok. Az új módszer alkalmazása azonban változtatást igényel a népiskolai oktatás addig megszokott rendjében. Az egyes tantárgyak anyaga kisebb részekre osztandó, a tanulókat pedig ugyanannyi tanulócsoportha kell sorolni, ahány részre osztották a tananyagot.

Meg kell változtatni a tanulók elhelyezését is az iskolateremben: minden tanulócsoport külön helyre üljön, de úgy, hogy a tanító mindenkit szemmel tart-hasson. Mindegyik tanulócsoport „bizonyos jel által intetik a közös dologra”. A monitorok (azaz másodtanítók vagy alsegédek) munkáját a fősegéd (monitor primarius) irányította: csengővel vagy zászlóval jelezte egy-egy foglalkozás kezdetét és végét. Az alsegédek nagy szorgalommal, tisztességes versengés révén, a megfelelő tantárgyi és erkölcsi ismeretek birtokában nyerik el tisztségüket. Feladatuk a leckék – azaz a tananyag rájuk eső kis részének elmagyarázása, ismétlése, kikérdezése. A monitor által a foglalkozás során „a restek pirongatással s a megszegényítés fenyítékével izgattatnak a tanulásra, a jelestiek dicséretet s némelley ártatlan ajándékokat nyernek magok megkülönböztetésökért, mellyek egyszersmind hathatós ösztönül szolgálnak a további szorgalomra”.³²

Briedl (Beély) Fidél az általa javasolt és szorgalmazott módszernek számos előnyét mutatja be. Az első és legfőbb előnynek azt tartja, hogy népiskoláinkra széles körben alkalmazni lehetne, nagyobb anyagi befektetés nélkül. Azt is fontosnak tartja, hogy miután minden gyermekben él az utánzás ösztöne, szívesen követi társait. S amint utánozza őket, „a gyermekes, tréfás dolgokban, úgy a komolyabb dolgokat is kész követni, és így társaitól tanulni is”. Mindenki-ben dolgozik a becsvágy: „mi ösztönözheti a gyermeket jobban a szorgalomra, mint alsegédnek lehetni, mások felett jeleskedni, másokat tanítani?”. A gyerekek tanulócsoportokba való sorolása, a tantárgyak több kisebb részre osztása lehetővé

³⁰ Ibid 197.

³¹ Ibid 199.

³² Ibid . 200.

teszi, hogy a gyerekek azonnal tovább léphessenek, ha egy-egy tananyagrészt elsajátítottak, nem zavarják egymást unatkozva. Mihelyt valaki elérte a „kívánt lépcsőt”, azonnal feljebb kerül. A szerző szerint éppen ebben áll e tanítási mód harmadik előnye. Nagyon lényeges a negyedik szempont is: az iskolában e módszer nyomán rend és pontosság uralkodik („melyeknek hiányában vagynak közönségesen népiskoláink”). De ezáltal inkább polgárjogot nyerhet „a józanabb fenyíték” is, amely a szerző szerint ugyancsak hiányzik a népiskolákból: „a józanabb fenyítéket nem ismerik néptanítóink, pedig bizonyítja a tapasztalat, hogy jóval s emberi bánásmóddal hamarabb érhetni tzel, hamarabb várhatni sikert is mindenben s mindenütt, mint durvasággal s embertelenséggel”.³³

Végül e módszer azért is hasznos, mert „általa az alkalmas tanítókat, kiknek ügyis szükével vagyunk honunkban, a tanítványok által kipótolhatni”. Így megakadályozható, hogy olyanok tanítsanak az iskolákban, „kik más életmódot már meguntak, a tanítói hivatal által akarván maguknak nyugodalmas és kényelmes életet szerezni...” Briedl (Beély) Fidél tehát könnyen bevezethetőnek, és sok szempontból célravezetőnek találta a módszert.

A *Tudományos Gyűjtemény* 1841-ben újabb cikket közölt a Bell–Lancaster-féle módszerről.³⁴ A cikk ugyan fordítás németből, de a szerző, Lovász Imre³⁵ az alapszöveget kibővítette e megjegyzéssel: „Az új tanításmód hatásai oly szembe-tűnőek, s magok mellett bizonyítók, a tapasztalás, a jelesség hasznosság pecsétjét annyira reájok nyomta, hogy a hitetleneknek merészen lehet kiáltani, menjetek és lássátok!”

1846-ban, egy népiskoláról szóló cikk keretében³⁶ ismét szóba került a Bell–Lancaster-módszer a magyar sajtóban. A szerző a jól használható módszerek között említi, az „analyticai és syntheticai”, a „feltalálható”, a „Socrates” és a „Pestalozzi” módszer mellett, mint jól ismert, és széles körben használatos eljárást. Felsorolja számos előnyét, de megjegyzi, hogy „ezen módszer minden jótékony-sága mellett is csak bizonyos határok közt alkalmazható ész, vallásos és erkölcsi képzést ezúton nem eszközölthetnek”.

A Bell–Lancaster-módszert, mely olyannyira népszerű volt világszerte a 19. században, hazánkban is ismerték. Népszerűsítéséhez, értékeléséhez nagyban hozzájárult a korabeli magyar sajtó, mely, mint láttuk, sokat foglalkozott a témával.

FEHÉR KATALIN

³³ Ibid. 201.

³⁴ Lovász Imre, „A Bell–Lancaster-féle tanításmódról”, *Tudományos Gyűjtemény* (1841): VIII. 61–78.

³⁵ Lovász Imre (?–1843) orvos

³⁶ –O–, „Másik szó a tiszamelléki helvet hitv. egyházkerület népiskoláinak ügyében”, *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* (1846): 270. hasáb.